

Problemy ochrony zabytków techniki morskiej na przykładzie pogłębiarki „Mamut”

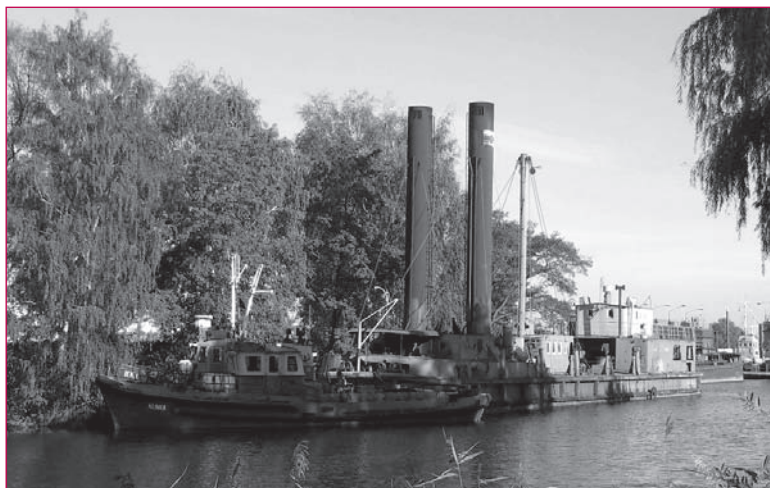
Maciej Słomiński

Wśród obiektów objętych na mocy prawa ochroną konserwatorską znajdują się zabytki techniki. Do obiektów takich należała pogłębiarka ssąco-refulacyjna „MAMUT”. Niestety, próba jej ochrony poprzez wpisanie do rejestru zabytków okazała się nieskuteczna i nie była w stanie zapobiec zniszczeniu unikatowej pod wieloma względami jednostki.

Zbudowana w 1914 r. pod nazwą „Cruachan” w holenderskiej stoczni N. V. Koninklijke Nederlandsche Grossmederij Scheepsbouwerf Leiden, w 1928 r. zakupiona została przez Ministerstwo Robót Publicznych do obsługi portu w Tczewie i żeglugi na Wiśle od Tczewa do ujścia. W tym czasie otrzymała nazwę „MAMUT”. W 1930 r. przekazana Urzędowi Morskiemu w Gdyni, do 1939 r. eksploatowana była w portach półwyspu Helskiego, porcie gdańskim i puckim. Po wybuchu wojny przetransportowana do Niemiec, użytkowana była pod nazwą „Pasewerk”. Po wojnie odnaleziona została przez Polską Misję Morską w porcie lubeckim. W 1947 r. – ponownie jako „MAMUT” – trafiła do Przedsiębiorstwa Robót Czerpalnych i Podwodnych w Gdańsku. W roku 1948 i w latach 1953-1955 przeszła kolejne remonty i modernizacje – m.in. wymianę dwóch kotłów parowych na kotły typu szkockiego. W końcu lat 60. eksploatowana była w Świnoujściu, od 1971 r. przy budowie Portu Północnego w Gdańsku, od 1974 r. w Przedsiębiorstwie Robót Czerpalniczych i Podwodnych Oddział w Szczecinie, przy pracach pogłębiarskich na Zalewie Szczecińskim i torze wodnym Szczecin – Świnoujście. Po 1982 r. wycofana z eksploatacji i zacumowana w Basenie Cichym w Szczecinie. W następnych latach funkcjonowała jako baza grzewcza przedsiębiorstwa. W 1995 r. kolejny raz przeszła modernizację, podczas której podwyższono kominy i zmodernizowano urządzenia zasilające kotły w paliwo. W 2002 r. definitywnie wycofana została z eksploatacji.

Pogłębiarka „MAMUT” była jednostką o nośności 182 ton, pojemności brutto 361 BRT, pojemności netto 289 NRT, długości kadłuba 47,71 m, szerokości 8,35 m, ciężarze przy pełnym obciążeniu 880 ton. Maksymalną głębokość pogłębiania określano na 14 m, odległość refulowania – do 1 km. Załoga jednostki składała się z 16 osób.

Jednostka o stalowej nitowanej konstrukcji kadłuba posiadała dwa pokłady – główny i łodziowy. Na pokładzie głównym zachowały się oryginalne elementy: kompletne pompy - piaskowo-refulacyjna i płuczająca,

1. Pogłębiarka „Mamut” przy nabrzeżu w basenie „Cichym”, 2004 r. Wszystkie fot. Dorota Bartosz.

w części dziobowej nadbudowa nad szybem kotłowym, przez której pokład przechodziły dwa wysokie kominy, zbudowane w latach 1953-1955, w części środkowej nadbudówka, dwa świetliki, maszt i wprowadzenia rurociągów urządzeń pogłębiarskich i refulacyjnych. Dwie nadbudówki w części rufowej i jedna na pokładzie łodziowym pochodziły z połowy

lat pięćdziesiątych XX w. Pokład główny wyposażony był m.in. w dwie windy kotwiczne i wyciągarke smokową.

Wnętrze kadłuba zajmowały cztery przedziały, oddzielone od siebie grodziami wodoszczelnymi. W jednym z przedziałów usytuowane były pomieszczenia mieszkalne dla załogi, w innym – kotłownia

2. Pogłębiarka „Mamut”, część rufowa pokładu, 2005 r.

i maszynownia. W kotłowni znajdowały się m.in. dwa kotły cylindryczne, dwupłomienicowe typu szkockiego, wybudowane w 1954 r. przez firmę niemiecką Wilke Werke A.G. Braunschweig. Początkowo opalane węglem, na początku lat 60. przystosowane zostały do opalania mazutem. Maszynownia wyposażona była w oryginalną maszynę parową główną o mocy 600 KM. Służyła ona do napędu pompy piaskowej odśrodkowej o wydajności 400 m³/h, przeznaczonej do przetaczania urobku, sprzężonej ze skrzynią do osadzania kamieni. Pompa odśrodkowa do mułu (płuczka), o wydajności 250 m³/h, służyła do nawadniania urobku. Z czasów budowy pogłębiarki pochodziła ponadto maszyna parowa z pompą odśrodkową cyrkulacyjną, o wydajności 380 m³/h.

Już w 1984 r. „MAMUT” zakwalifikowany został przez Przedsiębiorstwo Robót Czerpalnych i Podwodnych „DRAGMOR” w Szczecinie do likwidacji. W 1995 roku, w ramach zainicjowanego wówczas Resortowego Programu Zabezpieczenia Zabytków Techniki, przeprowadzono wstępne rozpoznanie pogłębiarki i założono kartę zabytku techniki. W 1996 r. Wojewódzki Konserwator Zabytków poinformował PRCiP „DRAGMOR” o zakwalifikowaniu obiektu do wpisu do rejestru zabytków, zwracając jednocześnie uwagę

na prawny wymóg zgłaszania konserwatorowi zagrożenia dla stanu zabytku. W dn. 25.11.2002 r. PRCiP „DRAGMOR” poinformował, iż pogłębiarka „MAMUT” dotąd eksploatowana jako kotłownia obiektów lądowych – w związku z przejściem na ogrzewanie lądowe – stała się zbędna i jest przeznaczona do zezłomowania. W związku z realnym zagrożeniem likwidacji zabytku Wojewódzki Konserwator Zabytków wystąpił do dyrekcji Muzeum Narodowego w Szczecinie, do Marszałka Zachodniopomorskiego oraz Prezydenta Miasta Szczecina o podjęcie działań w celu ratowania „Mamuta”. Jednocześnie wszczęto (w 2003 r.) z urzędu postępowanie administracyjne w sprawie wpisania do rejestru zabytków oraz zlecono opracowanie odpowiedniej dokumentacji historycznej obiektu.

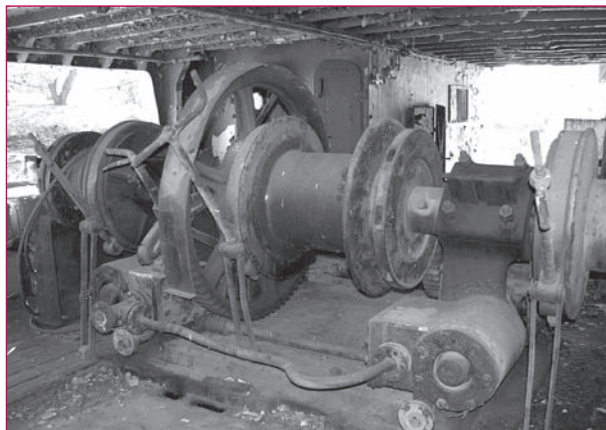
Dyrekcja Muzeum Narodowego w Szczecinie wyraziła gotowość przejścia pogłębiarki. Jednak spółka „DRAGMOR”, w związku z wysokimi kosztami utrzymania nieeksploatowanej jednostki, postanowiła pogłębiarkę sprzedać firmie złomiarzkiej lub innemu oferentowi, planującemu zachowanie i wykorzystanie zabytku do celów komercyjnych. W tej sytuacji Muzeum Narodowe w Szczecinie poinformowało strony, że starania o uzyskanie środków finansowych na zakup pogłębiarki „MAMUT” dla zbiorów Oddziału Morskiego MNS oraz na jej konserwację i remont nie przyniosły rezultatów i odstępuje bezterminowo zarówno od propozycji jej zakupu, jak i innej formy pozyskania do zbiorów.

W dniu 22.12.2003 r. pogłębiarka ssąco-refulacyjna „MAMUT” została z urzędu wpisana do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego. Wkrótce potem, w dniu 14.01.2004 r. spółka „DRAGMOR” poinformowała ZWKZ o dokonaniu sprzedaży refulatora „MAMUT” prywatnemu zakładowi budowlanemu z Łobza (załączając kopię umowy zawartej w dn. 18.12.2003 r., a więc teoretycznie na cztery dni przed wpisem do rejestru zabytków). W dniu 13.01.2004 r. upoważniony przedstawiciel spółki „DRAGMOR” (nie będącej już stroną w sprawie!) – złożył odwołanie od decyzji ZWKZ do Ministra Kultury za pośrednictwem ZWKZ. Tak więc można sądzić, że w krótkim czasie mogło dojść do dwukrotnego naruszenia obowiązujących procedur. Po pierwsze, dotychczasowy właściciel „MAMUTA” zawarł umowę sprzedaży z datą wsteczną (lub – jeśli przyjąć, że fakt sprzedaży miał miejsce rzeczywiście przed wpisem obiektu do rejestru zabytków – nie dopełnił obowiązku powiadomienia o tym WKZ). Po drugie – po sprzedaży „MAMUTA” jego dotychczasowy właściciel, nie będąc stroną w sprawie, nie miał już prawa występowania z odwołaniem od decyzji WKZ.

W październiku 2004 r. „Baza grzewcza MAMUT” została zajęta przez komornika sądowego w związ-

3. Pogłębiarka „Mamut”, winda parowa, 2005 r.

4. Pogłębiarka „Mamut”, stan po zniszczeniu, widok na rufę, 04.2006 r.

3

ku ze sprawą egzekucyjną firmy „DRAGMOR” Sp. z o.o., przeciwko nowemu właścicielowi jednostki. Z inicjatywy komornika jednostka ta powróciła do firmy „DRAGMOR”, przekazana jej pod nadzór jako wierzycielowi. Tymczasem kontrola WKZ przeprowadzona na „MAMUCIE” w lutym 2005 r. nie wykazała widocznych ubytków podstawowego wyposażenia jednostki. W październiku tego samego roku policja ustaliła, że na teren firmy „DRAGMOR” przybyła grupa mężczyzn, która weszła na pogłębiarkę w celu jej przygotowania do zezłomowania. Ponieważ ludzie ci nie posiadali żadnych dokumentów, zostali usunięci przez pracowników ochrony. Przeprowadzona wkrótce potem przez przedstawiciela WKZ kontrola ujawniła brak wielu elementów wyposażenia pogłębiarki. Przedstawiciel „DRAGMOR”-u oświadczył, iż stałego dozoru wachtowego nad jednostką nie ma i że wykonywany jest jedynie nadzór cumowania o charakterze doraźnym, zaś firma ochroniarska chroni obiekt przed wejściem osób niepowołanych.

Dnia 29.12.2005 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego wydał decyzję uchylającą zaskarżoną decyzję ZWKZ z dnia 22.12.2003r. w całości i przekazał sprawę do ponownego rozpatrzenia przez organ pierwszej instancji. Dnia 20.01.2006 r. WKZ wszczął ponownie postępowanie w sprawie wpisania „MAMUTA” do rejestru zabytków, powiadamiając o tym strony. Wkrótce potem, w dniu 31.01.2006 r. przeprowadzono (w drugim terminie) licytację. Mimo że podczas licytacji obecny był przedstawiciel Muzeum Narodowego w Szczecinie, nabywcą okazał się prywatny przedsiębiorca ze Szczecina, który zakupił jednostkę w celu zezłomowania. W protokole sprzedaży nieruchomości komornik nie zamieścił informacji na temat obciążenia obiektu prowadzonym postępowaniem w sprawie wpisu do rejestru. O toczącym się postępowaniu nowy właściciel powiadomiony został

pismem WKZ, którego jednak nie podjął. Tę taktykę uników stosował odtąd skutecznie, konsekwentnie dążąc do pozyskania złomu z zabytkowego obiektu.

Przygotowania jednostki do zezłomowania wyszły na jaw w lutym 2006 r. Wizja lokalna przeprowadzona przez inspektora WKZ przy udziale biegłego sądowe-

4

go ograniczyć się musiała do oględzin zewnętrznych, z powodu braku zgody właściciela na wejście na pokład „MAMUTA”. Jednak i taka lustracja ujawniła postępującą dewastację pogłębiarki, na której pokładzie składowane były zdemontowane fragmenty jej drewnianego wyposażenia. Nadto w stróżówce na ścianie znajdowała się kartka, z której treści wynikało, iż na jednostkę mają wstęp jedynie firmy złomiarskie. W tej sytuacji nazajutrz przedstawiciel WKZ, korzystając tym razem ze wsparcia policji, podjął ponowną próbę przeprowadzenia lustracji. Również i tym razem spotkał się z kategorycznym zakazem wejścia na jednostkę, wydanym telefonicznie przez jej właściciela pracownikowi ochrony.

Tymczasem właściciel „MAMUTA” nie ustawał w dążeniu do realizacji swojego celu. Na zapytanie prezesa jednej z firm złomiarskich o prawny status jednostki przedstawił pismo, będące rzekomo podpisanym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dokumentem potwierdzającym skreślenie pogłębiarki „MAMUT” z rejestru zabytków. Uzyskawszy taką informację, Wojewódzki Konserwator Zabytków złożył w prokuraturze zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, przedstawiając kopię owego pisma, które okazało się prymitywnie wykonanym falsyfikatem – kserokopią z wyciętymi i naklejonymi pieczęciami i podpisami. Tymczasem w marcu 2006 r. refulator „MAMUT” został przecumowany w inne miejsce, gdzie w najlepsze kontynuowano prace rozbiórkowe. Kolejna wizja lokalna przeprowadzona przez pracownika WKZ w kwietniu 2006 r. wykazała, że pogłębiarka uległa całkowitej dewastacji. Pozostał

niemal tylko kadłub jednostki, z której usunięto znaczną część pokładu górnego wraz z jego zabudową oraz wszystkie elementy wyposażenia pokładu dolnego (tj. pomieszczeń mieszkalnych, maszynowni, kotłowni magazynu bosmańskiego). Niemal na oczach przedstawicieli służb konserwatorskich (pomiędzy jedną i drugą ich wizytą) usunięto kilkutonowy silnik główny. Pozostawiono za to sporą ilość mazutu, który – w razie przeniknięcia do wody – stanowił zagrożenie dla środowiska.

W tej sytuacji WKZ ponownie zawiadomił prokuraturę o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, tym razem polegającego na zniszczeniu obiektu, wobec którego toczy się postępowanie o wpisanie do rejestru zabytków. Wobec całkowitej dewaloryzacji tego obiektu WKZ zmuszony był w czerwcu 2006 r. wydać decyzję o umorzeniu postępowania w sprawie wpisania do rejestru zabytków. Tymczasem postanowieniem z dnia 13 września 2006 r. Prokuratura Rejonowa Szczecin-Śródmieście umorzyła śledztwo w obu sprawach. W sprawie o sfalszowanie dokumentu stwierdzono „brak danych dostatecznie stwierdzających podejrzenie popełnienia czynu zabronionego” i to mimo istnienia dowodu w postaci wspomnianego fałszyfikatu, którym posługiwał się podejrzany. W sprawie o zniszczenie zabytku nie dopatrzono się „znamion czynu zabronionego”. W odpowiedzi Wojewódzki Konserwator Zabytków złożył zażalenie na postanowienie prokuratury. Po ośmiu miesiącach wydała ona kolejne postanowienie – tym razem o zawie-

5. Pogłębiarka „Mamut”, stan po zniszczeniu, wewnątrz, 04.2006 r.

szeniu śledztwa, ze względu na niemożność przesłuchania jednego ze świadków, od którego podejrzany otrzymać miał kwestionowany dokument.

Na tym kończy się sprawa pogłębiarki „Mamut”. Jej zniszczenia dokonano jawnie – niemal w świetle reflektorów. Dla obiektu tego, jak dla rzadko którego, opracowano – oprócz karty ewidencyjnej – dwie duże dokumentacje konserwatorskie. Kolejne etapy destrukcji uwieczniono na setkach zdjęć. Jednostka, należąca w swoim typie do najstarszych na świecie, będąca – obok „Sołdka” i „Daru Pomorza”, jednym z kilku nielicznych obiektów obrazujących rozwój polskiej gospodarki morskiej w XX w. – przestała istnieć.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

Archiwum WUOZ Szczecin:

- Karta ewidencyjna zabytku ruchomego techniki, opr. Krzysztof Suchodolski, 1997 r.
- Dokumentacja historyczna pogłębiarki ssąco-refulacyjnej „Mamut”, opr. mgr Michał Sawala, Szczecin 2003
- Dokumentacja techniczno-historyczna. Pogłębiarka ssąco-refulacyjna „Mamut”, opr. Kazimierz Koźlik, Szczecin 2005
- Dokumentacja urzędowa postępowania w sprawie wpisania do rejestru zabytków (decyzja o wpisie do rejestru zabytków sygn. ZR 4000/08/SŁ/2003 z 22.12.2003 r., rejestr zabytków nr B – 27, opinia konserwatorska ZWKZ z 3.08.2005 r., korespondencja w przedmiotowej sprawie i in.)

Muzeum Narodowe w Szczecinie:

- Dokumentacja techniczna wykonana w latach 1952-1955 przez Politechnikę Gdańską, Zakład Architektury Okrętu

- Dokumentacja techniczna wykonana w latach 1954-1955 przez Politechnikę Gdańską, Zakład Konstrukcji Okrętowych
- Dokumentacja techniczna wykonana w 1961 r. przez Biuro Konstrukcyjne Taboru Morskiego w Gdańsku
- Jerzy Rachocki, Opracowanie techniczno-technologiczne instalacji elektrycznej dla pogłębiarki „Mamut”, opracowanie techniczno-doświadczalne Instytutu Morskiego, praca nr TD – 130, Gdańsk 1966
- *Dwudziestopięciolecie Przedsiębiorstwa Robót Czerpalnych i Podwodnych w Gdańsku. Księga Jubileuszowa.* Gdańsk 1972
- *Trzydziestolecie Oddziału Przedsiębiorstwa Robót Czerpalnych i Podwodnych w Szczecinie,* kserokopia maszynopisu, brak daty opracowania
- Polski Rejestr Statków. Rejestr 1957 – 58 statki żeglugi morskiej, Gdańsk 1957. Pb-II-751, Muzeum Narodowe w Szczecinie